




Kultura govornega izražanja

29. 2. 2012



Vsebina predavanja

- Fonetika in fonologija
- Fonemi slovenskega knjižnega jezika
- Naglas in naglasni vzorci v SKJ
- Breznaglasnice
- Besede z več naglasi
- Naglaševanje kratic

1 Fonetika : fonologija

- FONETIKA ali glasoslovje je veda, ki proučuje zvočno plat jezikov, zlasti:
 - fizikalne lastnosti človeških glasov – akustična ali slušna fonetika
 - značilnosti tvorjenja (artikulacije) teh glasov – artikulacijska ali izgovorna fonetika
- to počne neodvisno od posameznih jezikov
→ kaj vse so človeška govornila sposobna tvoriti

- Akustična fonetika: merjenje amplitude, frekvence, trajanja ... glasov

<http://en.wikipedia.org/wiki/Spectrogram>

- Artikulacijska fonetika: proučevanje vloge govoril pri tvorjenju glasov
 - govornila: organi, ki jih (sekundarno) uporabljamo za govorjenje
 - glasilke, nosna in ustna votlina, ustnice, jezik, trdo in mehko nebo, zobje, dlesni

- **FONOLOGIJA** pa je veda, ki proučuje glasovne sisteme posameznih jezikov.
 - Za razliko od fonetike, ki proučuje glasove, je osnovna enota fonologije **FONEM**
 - to je glas, ki v nekem jeziku opravlja pomenskorazlikovalno vlogo (v povprečju jih imajo jeziki 30–40)
 - ugotavljamo jih z iskanjem t. i. minimalnih parov:
npr. **p**rt : vrt
péta pesem: **p**êta simfonija
- fonem razlikuje pomen

- Ko poslušamo neki povsem tuj jezik, ga poslušamo fonetično.
- Na svoj jezik pa gledamo fonološko, zato npr. v besedah **noga** in **angel** prepoznavamo isti fonem /n/, čeprav se le v prvi besedi res izgovori kot [n], v drugi pa kot [ŋ]
[nôga] : [áŋgel]
- gre zgolj za položajno različico istega fonema, saj [n] in [ŋ] v slovenščini ne tvorita minimalnega para.

! Foneme zapisujemo med poševnicami, glasove/dejanski izgovor pa med oglatimi oklepaji.

- Prim. tudi izgovor izglasja spodnjih besed:

zorni kot : jezikovni kod

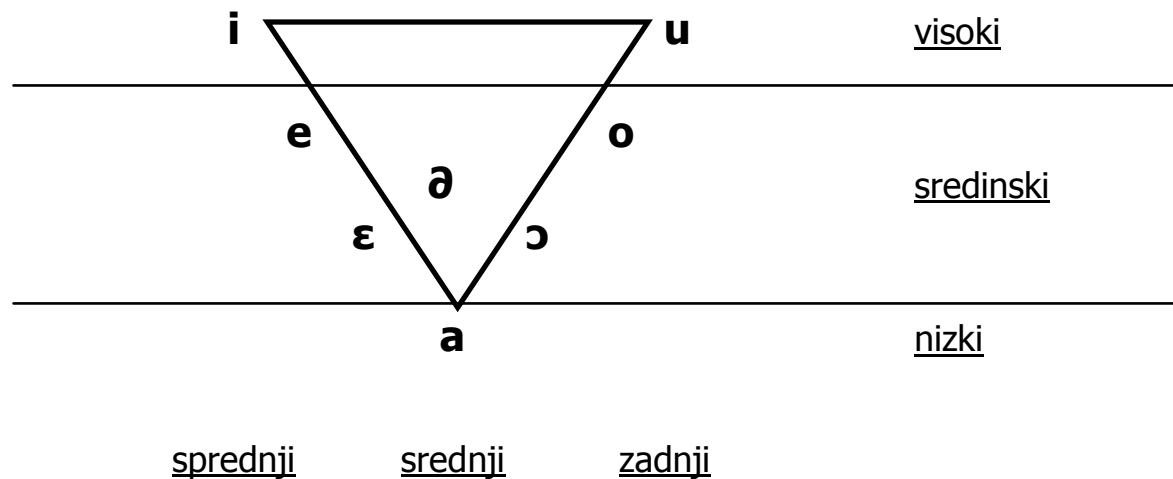
[kót] : [kót]

- zaradi razzvenečenja zvenečega nezvočnika na koncu besede je glas isti, a ga vsakič dojamemo kot drug fonem

2 Fonemi slovenskega knjižnega jezika

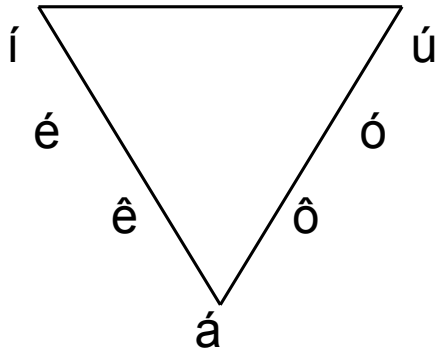
- Fonologija foneme razvršča v skupine glede na njihove akustične in artikulacijske značilnosti.
- Temeljna delitev v SKJ:
 1. Samoglasniki
 2. Soglasniki
 - zvočniki
 - nezvočniki
 - zveneči
 - nezveneči

- **SAMOGLASNIKI** se glede na izgovorne značilnosti razvrščajo v t. i. samoglasniški trikotnik:

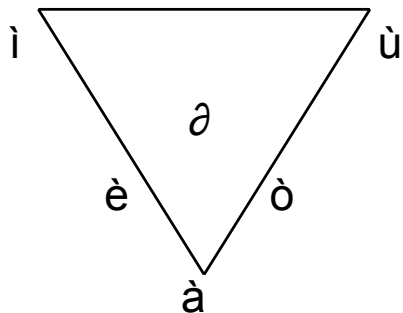


- Po splošno sprejeti teoriji so lahko samoglasniki v SKJ dolgo naglašeni, kratko naglašeni in nenaglašeni

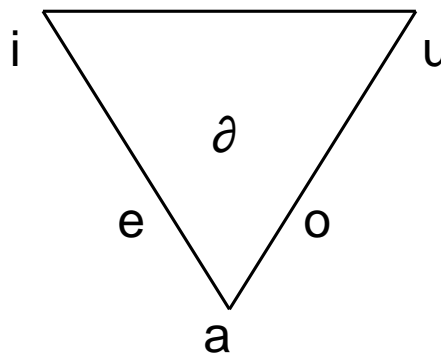
1. Dolgo naglašeni



2. Kratko naglašeni



3. Nenaglašeni



Novejše raziskave eksperimentalne fonetike:

- **Tivadar** (2008; 2011): akustične razlike med dolgo in kratko naglašeni samoglasniki v resnici niso tako velike, kot to predvideva teorija.
- **Jurgec** (2011): eksperimentalnih dokazov za razlike v kvantiteti samoglasnikov v SKJ ni – govorci slovenščine (vsaj) zadnjih 100 let razlike v kvantiteti ne govorijo niti ne slišijo;
 - za to, kar naj bi bil kratko naglašeni a (à), ugotavlja, da je v resnici deveti samoglasnik SKJ; fonetično gre za srednji nizki samoglasnik [ʌ].



- **SOGLASNIKI** se glede na lastnosti delijo na zvočnike in nezvočnike.

- **Zvočniki** so po nekaterih lastnostih blizu samoglasnikom:

- lahko so npr. nosilci zlogov

- ne povzročajo premen pred njimi stoječih nezvočnikov

m, n, r, l, v, j

položajske različice → pri vajah

○ **Nezvočniki** so lahko:

○ **zveneči**

Džez ga že budi.

b, d, g, z, ž, dž

○ **nezveneči**

Ia suhi škafec pušča.

p, t, k, s, š, c, č, f, h

- Povzročajo premene po zvonečnosti: v govoru drugi nezvočnik v zaporedju vpliva na zvonečnost prvega, npr.

vra**b**ček, glas**ba**

[pč] [zb]

- Na koncu besed (v izglasju) prihaja pri zvonečih nezvočnikih do razzvonečenja:

bog [bók]

gozd [gòst] tudi [góst]

(V govorni verigi razzvonečenje ni nujno – o tem pri ustrezni pravorečni temi.)

3 Naglas in naglaševanje v SKJ

- **NAGLAS** je izrazitost enega zloga (v tvorjenkah več zlogov) nasproti drugemu zlogu (drugim zlogom) iste besede.
- Slovenščina pozna tonemsko in jakostno naglaševanje
 - tonemsko le nekateri govori in neobvezno SKJ
 - **jakostno** → jakostna izrazitost (moč, količina izdihanega zraka) – naglašeni samoglasniki so izgovorjeni z večjo **močjo** kakor nenaglašeni

- Znamenja za jakostno naglašene samoglasnike v priročnikih:

ostrivec: á é í ó ú ́ (zlogotvorni r)

strešica: ê ô

krativec: à è ì ò ù

(è zaznamuje tako kratki široki e kot naglašeni polglasnik)

! Naglašeni ozki e (é) pred r je zelo ozek; v artikulaciji blizu i-ju:

mera, cerkev, večer ...

V SKJ ločimo **štiri naglasne tipe**:

- nepremični (na osnovi): mesto naglasa je zmeraj na istem zlogu osnove (**mésto mésta, délam délaš, zarečèn zarečênega**)
- premični (na osnovi): pri izhodiščni obliki je naglas na predzadnjem, sicer pa na zadnjem zlogu osnove (**jêlen – jeléna, nôsil – nosíla, dêbel – debéli, rázlog – razlóga**)
- končniški: naglas je načeloma na končnici (**gospá, gospé ...; meglà, meglè ...** in mègla, mègle ...)
- mešani: v rodilniku ednine je naglas na končnici, sicer na osnovi (**móž -á, stvár -í**)

4 Breznaglasnice

Niso nosilke naglasa, lahko pa so v govoru nosilke poudarka (dve popolnoma različni stvari!).

- oblike pomožnika biti za sedanjik (**sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so**) in prihodnjik (**bom, boš, bo, bova, bosta, bomo, boste, bodo**) razen zanikane oblike (**nísem, nísi, ní, nísmo ...**)
- pogojnik **bi**

- **kratke** (naslonske) **oblike osebnih in povratnih osebnih zaimkov** (me, mi, te, ti, ga, mu, jo, ji, nama, naju, nas, nam; se, si)
- se, si kot kot **glagolski morfem**
- **pravi predlogi** (brez, do, med, nad, pod, pred, pri, za, izza, v, z/s, k/h ...)
- **vezniki** (a, in, ker, da, če, kot, ali ...)

- redki **členki** (*naj, mar, še, že*)
- **nikalnica** *ne* ob glagolu (kadar *ne* stoji samostojno)

OSLABLJENA NAGLAŠENOST pri pozdravih ali v stalnih besednih zvezah (npr. v odgovoru):

dober dán, dobro jútro, lahko nóč, stara máma, gospod profésor

5 Besede z več naglasi

- tvorjenke – ne vse
- pomembno je zavedanje o tvorjenosti oziroma o podstavnih sestavinah tvorjenke

npr. **televizija** : **sòustvarjálec**

- izjeme → **nujno preverjanje v slovarju**

! Naredite vajo v SZI, str. 92, 93 – govorno realizacijo na zvočnem posnetku primerjajte s kodifikacijo v SP 2001.

- izpeljanke: enako število naglasov kot v podstavi (**televizijski, ávtocéstni**)
- sestavljenke: odvisno od zavedanja tvorjenosti (**nesréča, nèupoštévanje**)
- zloženke – priredne: vedno več naglasov (**slúšno-gôvorni**); podredne: en ali več naglasov – odvisno od podstave (**živínozdravník, céstnoprométni, vèčstóléten : belolás, zobobòl**)
- sklopi: odvisno od zavedanja tvorjenosti (**kàrsedá : sevéda**)

6 Naglaševanje kratic

- Kratice, ki (lahko) prehajajo med kratična imena/poimenovanja, imajo naglas redko na zadnjem zlogu:

ETA = Eta [éta]

UNESCO = Unesco [unésko]

vendar SAZU = Sazu [sazú]

! Pri kraticah iz tujih jezikov se svetuje slovenski izgovor, razen kadar je izvorni izgovor že preveč ustaljen, npr. BBC [bibisí].

- Pri kraticah, ki jih lahko izgovarjamo le črkovalno (in torej ne prehajajo med navadno besedje), je naglas vedno na zadnjem zlogu:

EU [eú]

SP [espé]

OECD [oecedé]

NOB [enobé]

SMS/sms [esemès] ali [səməsə]

Literatura

Obvezno:

- Šeruga Prek, Cvetka in Emica Antončič. 2008³. *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej. 17–22, 85–86, 89–93, 99–100.

Dodatno:

- Toporišič, Jože. 2003. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. Poglavlje Glasoslovje. 37–100.
- Jurgec, Peter. 2011. Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija* 59 (3): 243–268. Dostopno prek: www.srl.si.
- Tivadar, Hotimir. 2011. Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58 (1): 105–116. Dostopno prek: www.srl.si.